

גליון נושא: 'אונאה בשיווק מוצרים'

בס"ד, יום ג' פרשת יתרו, ט"ז שבט תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', מסכת בבא מציעא פרק הזהב דף נא. לע"נ מרת פעשה מרים בת ר' חיים ישראל כהן זצ"ל, נלב"ע ט"ז שבט ת.נ.צ.ב.ה.

פנינים

הכל מודים

יש מקרים שבהם הכל מודים שיש בו אונאה.

שני מחירים: מוכר שיש לו מחיר רגיל שנותן בו לכל הלקוחות ואם נכנס לחנות עשיר או תושב חו"ל הוא מוכר לו ביוקר הרי זה אונאה.

נהג מונית: שמעתי מהגר"מ סילבר שליט"א שנהג מונית שלא הפעיל מונה שחייב בזה עפ"י חוק אין הנוסע צריך לשלם לו על כך וכן בכל עוסק שיש לו תעודה מטעם הממשלה כגון עו"ד או מי שמצהיר שיש לו תו תקן ישראלי הרי הוא מחויב לחוק. ויש שחלקו על דבריו שכיון שמצוי הרבה נוסעים שאינם רוצים מונה, ועומד להתברר ביניהם אם מונה או מחיר, אין סיבה שהחוק יגרום הפסד לנהג (צ.פ.).

פיקוח ממשלתי: מכר ביוקר מוצרים שיש עליהם פיקוח ממשלתי על המחיר, גם לדעות שאין דינא דמלכותא דינא בזה כולם מודים שיש אונאה, כי קנה על דעת מנהג המדינה.

קרטל: כתב התשב"ץ (ח"ג סימן קנא) שאם הסוחרים סיכמו ביניהם מחיר גבוה הרי אונאה גמורה אפילו בפחות משתות, שרק במסחר הוגן פחות משתות לא הרי אונאה. ואף שתמיד מחיר השוק קובע, אבל כאן מחיר השוק אינו מבטא את שויות החפץ כי הוא נוצר מהכרח הרמאים ולכן חשיב אונאה. ❖

איסור אונאה

אל תונו איש את אחיו

במשנה (בבא מציעא דף נא.) אחד הלוקח ואחד המוכר יש להן אונאה. ובגמ' מנהגי מילי דת"ר וְכִי־תִמְכְּרוּ מִמְּכָר לְעַמִּיתְךָ אֶל־תִּוְנוּ, אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מנין תלמוד לומר או קנה אֶל־תִּוְנוּ.

לאונאה יש 3 דרגות: פחות משתות הוי מחילה. שתות בדיוק מאפשרת לצד המרומה לתבוע את החזרת ההפרש. ופירש רש"י (דף נ: ד"ה ומחזיר אונאה), וכך נפסק ברמב"ם ובשו"ע, שהמקח קיים ומחזיר אונאה. אכן תוס' (ד"ה אמר) חולק וסובר שיכול לבטל את המקח. יותר משתות מאפשרת לצד המרומה לבטל את המכר מדין 'מקח טעות'. לגבי מקרה הפוך, בו המתאנה רוצה לקיים את המקח ואילו המאנה רוצה לבטלו, נחלקו הדעות בתוס' (דף נ: ד"ה ואילו) ובראשונים, יש סוברים שהמקח אינו בטל, וי"א שהמקח בטל.

1. שער שוק בזמנו

ידיעת הטלגרף: בזמן הגמ' היה מחיר קבוע וברור לכל המוצרים, כפי שמצינו בכמה מקומות. (ב"מ עב: כלפי רבית האם יצא השער או לא, ב"מ דף מ: כלפי רווח עד שתות שהגמ' מחשבת בדיוק בכמה נמכר כל כוזא של יין), אבל בזמננו השתנה המציאות שאין מחיר קבוע למוצרים והתחרות הגבוהה גורמת שהמחיר יתנדנד בכל רגע נתון. עצם השינוי כבר מוזכר בדברי בעל ה**בן איש חי** (בספרו שו"ת רב פעלים ח"ד יו"ד סימן י"ב) לפני יותר מ-100 שנים, שספינות של פעם באות פעם אחת בשנה בכנפי רוח, והיום שיירות מצויות באניות של אש (קטור) בכל חודש וחודש, ובפרט שיש טלגרף ובכל יום ויום יבוא ידיעות מחודשות בעניני המסחר, עכ"ד.

אין מחיר אחיד: בפרט בזמננו שהקידמה הטכנולוגית הפך את כל העולם לכפר גלובאלי קטן, ובכל רגע נתון יש אפשרות למכור ולקנות ברגע מכל רחבי העולם, ואין שום יציבות למחיר. ואם ירצה אדם להוכיח שאכן היה כאן אונאה יצטרך להוכיח שזה היה: 1. מוצר זה לחלוטין, שכן אדם מוכן לשלם על העובדה שהוא רכש 'מותג' למרות שאין שום הבדל באיכות. 2. אותו סוג תנות, מכיון שחנות יוקרה משנה באמת את המחיר. 3. מיקום המכירה באותה רמה, כגון ששניהם במרכז העיר. 4. שירות לקוחות שווה בשני החנויות. 5. אין אפשרות להשוות בין רשת חנויות בעלת מחזור קניות ענק, לחנות קטנה עם מחירים גבוהים. 6. מחיר רגיל, ולא מחיר של סוף עונה, מבצע, פינוי סחורה, וכדומה.

תמחור והמחרה: בדרכי המסחר קיימים בשוק שני סוגי מחירים, שהם בעצם שני גישות שונות לקביעת המחיר הסופי לצרכן. הראשון מכונה 'תמחור' (הוצאות מול הכנסות), והשני מכונה 'המחרה' (מותג). תמחור פירושו חישוב סך כל העלויות הנובעות מייצור של מוצר או אספקת שירות מסוים, לעומת זאת המחרה פירושו קביעת המחיר הנמכר בהתאם לעמדת הצרכן לגבי המוצר, וכמה הוא מוכן לשלם עבורו. הפרמטרים של תמחור נקבעים לפי חישוב של עלויות, יצור המוצר, המוצר, עלות השיווק והפרסום, עלות ההפצה, ובנוסף חישוב של רווחיות סבירה אשר תצדיק את המאמץ שהושקע על המוצר בכל תהליך היצור והשיווק. הפרמטרים של המחרה הינם שונים לחלוטין, והם מחושבים לפי המיתוג של החברה, השם והמוניטין של המוצר, ייחודיות כל שהיא המעניקה למוצר ערך מוסף, חווייה צרכנית שמתלווה לקנייה וכדומה. וזה ברור שעצם שני הדרכים אינם אונאה שכן זה ערך אמיתי שכך מתנהל השוק, והנדון כאשר מפיקים את המחירים יותר מהסיבות האמורות (מאסף תורני קובץ למעשה עמוד 116).

2. מחלוקת הפוסקים

אין שער ידוע: נחלקו הפוסקים האם יש אונאה כשאין שער ידוע. דעת הבית יוסף (סימן רט) שאין אונאה, כי כל אחד קונה במחיר אחר. אבל דעת הרמ"א (בדרכי משה שם) והש"ך (שם) והב"ח (שם) בשם שו"ת ר"ש כהן (סימן סב), והנתיבות המשפט (שם), והערך שי (סימן רט), שיש אונאה דמכל מקום אפשר לשומו. וכן הכריע הלכה הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שבט הלוי חלק ה' סימן ריח) כהרמ"א והש"ך שיש אונאה. והסתפק הגר"ש האם אפשר לומר קים לי כהב"י, והניח בצ"ע.

בזמננו גרע: אכן בזמננו גרע שאין מחיר כלל, ונחלקו בזה פוסקי זמננו. שמעתי מכמה מורי הוראה שליט"א שבזמננו לא שייך שיעור אונאה, והלקוח אשם שלא בירר את המחיר קודם הקניה, וזה דומה למש"כ בשו"ע שבזמן השוק אין אונאה כיון שאין מחיר קבוע. ולדעה זו אפילו במחיר מופרז אין בו אונאה שהרי מבואר בשו"ע שאם אין הדעת טועה הוי מחילה, [אכן יש חולקים (מ.ס.) שלדעה זו במחיר מופרז חוזר דין אונאה]. עוד הוכיחו מדברי הערוך השולחן (סימן רכז סעיף ז') במיני סחורות שאין כל בעלי החנויות מוכרין אותן בשוה, שיש משתכר הרבה בסחורה זו ויש שמסתפק במועט, אין שייך כלל אונאה כיון שדרך המסחר כן הוא. וכן דימו את זה לקרקע שכתב הרשב"ם (ב"ב דף סא: ד"ה בבקעה), הובא בתוס' (בגיתין), שאין אונאה לקרקעות משום ששוה כל כסף, וא"כ כאשר אין שער ידוע לשוק לכאורה צריך שלא יהא אונאה כי בכל מחיר נוכל לומר שזה עצמו המחיר כעת.

מאיידך דעת הגר"י בלוי זצ"ל (פתחי חושן פרק י' הערה א') שגם בזמננו יש אונאה ומסתפק איך לשום את האונאה, האם הולכים לפי רוב המוכרים, או לפי שער בינוני (מחיר ממוצע). ונוטה שהולכים אחרי שער בינוני ומסיים עדיין צ"ע. ודעת הגר"א כהן שליט"א (מסחר כהלכה

דינא דמלכותא: נחלקו גדולי הדור האם יש כיום דינא דמלכותא דינא בארץ ישראל, כאשר אין החוק מנוגד לדיני התורה. דעת **החזון איש** (פאר הדור ח"ג עמ' רצ"ו), שהכלל דינא דמלכותא אינו תקף בארץ ישראל. דעת **הגר"ש אוירבאך** זצ"ל (שביעית מעדני ארץ סימן כ') **והגר"ש אלישיב** זצ"ל (פס"ד ברננים ח"ו עמ' 376 381) **והגר"י בלוי** זצ"ל (פתחי חושן קנינים פרק ב' עמוד ס') לנהוג בזה כספק הלכתי. (ומוסיף שבזמן שלטון המנדט הבריטי לכו"ע יש דינא דמלכותא) ולענין חוקים שבהם הציבור מעוניין וחפץ, דעת הגר"ש והגר"י בלוי שיש דינא דמלכותא (מ.ד.ל. - פ.ד.). אכן דעת הגר"ש **עובדיה יוסף** זצ"ל (ש"ת יחיה דעת ה ס"ד), שהכלל דינא דמלכותא דינא נאמר גם בנוגע לחוקי מדינת ישראל.

בדורנו: דעת הגר"י **סילמן** שליט"א (קובץ הישר והטוב חלק ד עמוד מח), **והגר"נ קרליץ** שליט"א (חוט שני רבית עמוד קפז), וכן שמעתי **מהגר"א שפיגלר** שליט"א, שאין לחוקים הנהוגים בזמננו ובמקומנו שום תוקף של דינא דמלכותא דינא ושל ז' טובי העיר (מ.ק.). והוסיף הגר"נ קרליץ שיכול להועיל הדינא דמלכותא מצד מנהג בממון אם נהגו כן באופן שאינו נגד דין תורה. ודעת הגר"מ **שפרן** שליט"א ספק גדול אם יש דינא דמלכותא דינא בארץ ישראל (קובץ הישר והטוב חלק יד עמוד כב).

ז' טובי העיר: דעת הגר"א **ולדנברג** זצ"ל (ה.ה.) שלחוקי מדינת ישראל תוקף הלכתי של תקנות הקהל, אם התקנות הם לתועלת הקהל. ונחלק עליו הגר"ש **הלוי וואזנר** זצ"ל (קובץ חיובי שכנים ותקנת הקהילות), שדין טובי העיר שהם כדיינים אינו קיים בשאינם שומרי מצוות, ודין תקנות הקהל שייך רק כשהם נתקן משיקולים ענייניים, ולא נאמר במערכת המושפעת משיקולים פוליטיים, ואינה מתחשבת בדעת חכמי התורה. ❖

עמוד קצ) וכן שמעתי מהגר"י **שבח רוזנבלט** שליט"א שהולכים לפי ממוצע. ובשו"ת **השיב משה** נוקט שהולכים אחרי רוב סוחרים. ודעת הגר"ש **יגר** שליט"א שלכתחילה אין להפקיע ממחיר רוב הסוחרים אבל בדיעבד אין להוציא אלא א"כ הוציא במחיר יותר יקר מכל הסוחרים (קובץ למעשה עמוד 126). ❖

הערות מבני החבורה

שאלה: חוק סימון מוצרים

מעשה שהיה: מספר אברך יקר, נכנסתי לחנות משחקים בבעלות חרדית, והחלטתי לרכוש מוצר שנקוב עליו המחיר בסך 180 ₪, לתדהמתי בקופה דורשים ממני תשלום בסך 250 ₪, בתואנה ששכחו להוריד את המחיר של 180 ₪ שנשאר בטעות מהמבצע שהיה לפני שבועיים. טענתי למוכר ש'חוק סימון מוצרים' מחייב למכור ללקוח במחיר הנקוב על גבי המוצר, והחוק אינו מבדיל בין המקרים, בעל כרחו הסכים המוכר ומכר במחיר הזול (נ.א.).

צדדי השאלה: כעת השאלה האם האברך נהג כהוגן, וזה מחולק לשלוש נדונים. 1. מה התוקף ההלכתי לחוקי המדינה, האם זה בכלל דינא דמלכותא דינא, ותקנות הקהל, ואין כאן אונאה. או כיון שהמוכר הוכרח למכור בזול מאימת השלטון, ומחשש תביעה משפטית, נמצא שהלוקח עבר על איסור אונאת המוכר. 2. האם מנהג בני העיר מחייב את המוכר לנהוג כהוראות החוק, או לא. 3. אם נניח שהלוקח לא נהג כהוגן, זה ברור שהמקח חל, שלא גרע ממה שנפסק ב**שו"ע** (ח"מ סימן רה סעיף א') תליוהו וזבין זבינא זביני. אולם יש להסתפק האם חייב להוסיף כעת למוכר את הפער בסך 70 ₪, או כיון שבשעת המכר הוסכם מחיר זה, לא שייך להוסיף עליו (צ.ד.).

מקוצר היריעה: לא נגענו בכמה נדונים נוספים. א. האם יש איסור אונאה מדעת המוכר, או כיון שהסכים הפסיד. ב. האם הפועל שלא רשם את המחיר העדכני, חייב לשלם לבעל החנות מדין מזיק בגרמי שהפסידו 70 ₪, או לא. (י.א.). ג. אולי לא חל המקח כיון שכפהו למכור בפחות מהמחיר, ומבואר ב**שו"ע** (ח"מ סימן רה ס"ד) שאם יש במקח אונאה במחיר, אין כאן תורת מקח. והוי כמו שאנסוהו ליתן, שאינה מתנה.

החוק במדינות העולם: בארצות הברית ובאנגליה לא קיים חוק כזה, אצלם המחיר הנקוב הוא הצעה גרידא (Invitation to treat), רק בקליפורניה נהוג החוק כמו בארץ ישראל (ל.ק.). תמצית החוק הוא, שאם קיים פער בין המחיר שהוצג על המוצר לבין המחיר בקופה, המוכר חייב למכור במחיר הזול מבניהם (ז.ת.), ובמקרה שלנו, חל חיוב למכור במחיר הזול שהוצג על המוצר, למרות שבקופה מחירו גבוה יותר. סירוב המוכר להחזיר לצרכן את ההפרש בין המחיר שהוצג על המוצר לבין המחיר בקופה, יכול לשמש עילה לתביעת פיצוי בבית משפט לתביעות קטנות, גם ללא הוכחת נזק, עד 10,000 ₪.

תשובה: מחלוקת הפרסקים!

הנדון הראשון - דינא דמלכותא: עיין בגליון זה, במדור 'מנהג ישראל תורה'.

הנדון השני - מנהג בני העיר: שמעתי מהגר"א **כהן** שליט"א מבית שמש, ומהגר"מ **פריד** שליט"א, ומהגר"י **שבח רוזנבלט** שליט"א, ומהגר"א **שפיגלר** שליט"א, שגם לדעות שבשאר דברים מתחשבים בחוק מצד מנהג בני העיר, זה רק אחרי ביצוע העיסוק שהחוק מגדיר מה היה הדעת בסתמא. אבל כאן שאוחזים עדיין לפני המקח לא שייך מנהג לחייב למכור במחיר הזול, ואין צריך להתחשב בחוק מעוות מיסודו שהרי האפשרות קיימת בידי הלוקח לא לקנות ואין לו שום טענה על המוכר (צ.פ.). ומצד שמשתלם למוכרים, אדרבה אינו משתלם להם כי בעלי הרשתות מעדיפים לסגוף את הקטנות וההפסדים (אם יהיו), ולהרויח את המחיר המלא של המוצר (א.ש.).

איזור חרדי: מאידך דעת הגר"י **שלמה זלמן אולמן** שליט"א אב"ד קרית ספר (מ.ז.), וכן שמעתי מהגר"י **סילבר** שליט"א, שנקבע לפי מנהג המקום, ותלוי באיזה איזור הוא קונה, אם הוא רוכש באיזור כללי, או ברשת תנויות עם פריסה בכל הארץ, ונהוג לציית לחוק אין זה אונאה, אך אם רכש באיזור חרדי מובהק שמצוי שלא מציינים לחוק, יד מוכר על העליונה ויש בזה אונאה אם יכפהו הקונה למכור בזול. ופסק זה מבוסס על הרמ"א (יו"ד קעד א') בשם **תשובות הרשב"א** שכל המוכר על דעת המנהג מוכר (מ.ש.).

דיעה מכרעת: שמעתי מהגר"י **עזריאל אוירבאך** שליט"א, שיש לחלק בין טעות של המוכר כגון במקרה שלנו שהמוכר 'שכח' להוריד את המחיר של המבצע ובטעות היה רשום מחיר המבצע לא שייך מנהג המדינה, שכן הלקוח מנצל בכך את חולשת המוכר שלא בצדק, והוא הדין כאשר האחראי לרישום המחירים רשם מחיר זול בטעות. ורק באופן שהמוכר עושה כן כדי לרמות את הלקוחות אז יש תוקף בחוק שיש הגיון אמיתי וישר שלא ירמו את הלקוחות, ועל דעת כן מתנהל הסחר בין החנות ללקוחות שהמחיר יקבע כפי הוראות החוק.

טובת הציבור: בתשובה שקבלתי מהגר"י **זילברשטיין** שליט"א כתב, נראה שהמקח קיים ולא משום דינא דמלכותא, ולא משום מנהג העיר, אלא משום ששמעתי מבעל **הקהלות יעקב** לגבי תקנות התעבורה שכל תקנה שלהם, שגם אילו היו השלטון בידי ב"ד היו מתקנים תקנה זו, שהיא תקנה לטובת הציבור, יש לתקנה זו תוקף, וחייבים לשומרה. גם תקנה זו כלולה בהגדרה זו, כי עד לתקנה היו הרבה אונאות, שהמוכרים היו רושמים מחיר אחד על המוצר, ומחיר אחר בקופה, ומרמים את הלקוחות, וסומכים על כך, שרוב הלקוחות לא בודקים לאחור הקניה כמה המחיר הסופי ששילמו, וגם אם יבדקו, אמרו שהיה טעות, והמבצע נגמר, ולאחר שכבר קנו אי אפשר להחזיר את המוצר, וגם אם יסכימו להחזיר, יקבלו רק זיכוי ולא את כספם, וזה גרם לאונאה גדולה של אנשים, וזה היה קצת בבחינת עשיית עוול של משקלות וכדו', ותקנה זו, היא תקנה גדולה גם לטובת המוכרים, שלא יכשלו בחשש גזל, ולכן יש לתקנה זו תוקף הלכתי, וממילא המוכר מחויב לתקנה זו, ומחויב למכור לפי המחיר שרשום על המוצר.

רשיון עסק: סברא נוספת כתב הגר"י **זילברשטיין**, וכסברא זו הורה גם הגר"י **יהודה קנר** שליט"א רב הגבעה הדרומית קרית ספר (י.א.), שהרי המוכר ביקש אישור מהשלטונות כדי לפתוח עסק, וקיבל על כך רשיון, וברשיון, יש לו הרבה טובות שהם ידאגו לטובתו, וגם יש בה חובות, ואי אפשר לבקש רשיון, ולקבל הטובות, ולא לקבל את החובות, ועל מנת כן קיבל את הרשיון, שלא ירמה אנשים, וגם אם יקרה לו טעות, יסכים למכור במחיר הרשום על המוצר, ולא כמו המחיר שרשום בקופה.

הנדון השלישי - להוסיף כסף: לגבי להוסיף כסף דעת הגר"י **שבח רוזנבלט** שליט"א, ומהגר"מ **פריד** שליט"א, שגם אם יש כאן אונאה אין צריך להוסיף כסף כעת שהיה קציצה מפורשת על סכום זה, וכיון שהמוכר הסכים למכור במחיר הזול איהו דאזיק אנפשיה. מאידך שמעתי מהגר"י **עזריאל אוירבאך** שליט"א שיתכן שצריך להוסיף למוכר את הפער, אולם אינו רוצה להורות ולקבוע מסמרות בזה, ולכן יעשה שאלת חכם. ושמעתי מהגר"מ **שטינברג** שחייב הלקוח לפייס את המוכר או בדברים או בממון. ודעת הגר"ש **עזפוני** שליט"א (משפט שלמה ח"א) שירא שמים יחזיר (י.מ.ה.). ❖